

ПРО ПЕРЕДВИБІРНІ РЕЙТИНГИ, "ПРАЙМЕРИЗ" І СПРАВЖНЮ СОЦІОЛОГІЮ. ТРАНСКРИПТ ІНТЕРВ'Ю

Вісім років тому, 13 лютого 2002 року, у прямому ефірі Телерадіокомпанії РІАК пройшла програма "До часу". У ній автору цього матеріалу та ведучій (С. Фабрикант) вдалося за неповних сорок хвилин досить докладно обговорити нормальною російською мовою (а не професійним жаргоном) найважливіші передумови та складові справжнього, професійно підготовленого та проведеного соціологічного дослідження. На виході якого отримуємо якісну, достовірну інформацію. Багато уваги приділялося у програмі та іншим проблемам. В тому числі:

- чому та як робляться у передвиборчий (і не лише) період псевдосоціологічні опитування;
- як їх відрізнити від справжніх, чесно та професійно проведених соціологічних досліджень.

Попереджав нашу бесіду невеличкий сюжет, у якому, зокрема, репортери ТРК РІАК на вулицях Одеси запитували перехожих, хто такі соціологи.

С. Фабрикант (далі С. Ф.): ...що ж таке взагалі за наука "соціологія" ... давайте подивимося, що говорять про це мешканці нашого міста...

Репортер: Хто такі соціологи?

Дівчина: Вивчають громадську думку. Якщо проводять таке справді наукове соціологічне дослідження, то, я думаю, воно ефективно відсотків на вісімдесят, вісімдесят п'ять.

Літня жінка: Не знаю я нікого... Не знаю...ні, не знаю.

Репортер: І не чули?

Жінка: Ні, і не чула.

Молодий чоловік: опитування...

Немолодий чоловік: Ведучі облік якихось подій.

Др. молодий чоловік: Люди, які проводять соціологічні опитування на різні теми. За результатами опитувань роблять висновки відповідні...

2-й немолодий чоловік: За комуністів були найбільші обманщики.

Репортер: А зараз?

Той самий чоловік: А зараз тим більше. Так, бо їм опитування замовляє влада. Вони самі собі необхідні, щоб наживатися.

С. Ф.: Михайле Борисовичу, ось таким чином побачили одесити соціологію від народу, так скажемо. Ваш коментар із цього приводу. Не зовсім вірно? - Я так бачу, що ви махаєте головою, значить ви з багатьма не згодні.

М. Кунявський (далі М. К.): І правильно, і неправильно. Правильно, тому що, дійсно, соціологи, зараз особливо, найбільше опікуються опитуваннями, опитування найбільше потрібні, і замовники найбільше замовляють, вибачте за тавтологію, опитування, тому що, взагалі, в громадській думці соціологія – це опитування. Але насправді це не так. Насправді методи збору інформації в соціології

набагато багатші. Тут є і спостереження, але науково організоване, систематичне, за всіма правилами, за програмою певною. Ну, тобто науково організоване, науково обґрунтоване спостереження, система спостережень, їхня сукупність. Раз. По-друге, є так званий аналіз документів. Ось у мене газета, я можу її проаналізувати з погляду її змісту. Причому проаналізувати так, що це буде, скажімо, прийнято на суді. Ну, не у нас, звичайно, а, скажімо, у так званих "цивілізованих країнах", якщо це буде певним чином формалізоване, за певними правилами зроблено.

...

М. К.: Але найголовніше не це. Найголовніше те, що соціологія, як і будь-яка робота, як і будь-яка професія – це поєднання:

- По-перше, науки, - вона базується на певних наукових теоріях, на якихось фактах, які вже здобуті, накопичені;

– це ремесло, – як у будь-якій справі, є свої секрети, маленькі, великі, всякі;

– і це мистецтво – справжній соціолог, справжній професіонал, – це людина, яка ще майстерна та творча у своїй справі людина, з творчою якоюсь "родзинкою". Хто вміє винайти щось нове, чого інші не роблять. Інші не вміють, інші не знають. Загалом і в цілому, так, соціологія – це, повторюю, – наука, ремесло та мистецтво. І мета всього цього комплексу полягає в тому, щоб служити правильним, добрим, точним дзеркалом для суспільства.

С.Ф.: Того, що відбувається, так?

М. К.: Так, того, що відбувається. І об'єктивних процесів, і того, що відбувається в умах людей. Ось якщо соціолог майстерний, якщо група соціологічна грамотно працює, правильно працює, за наукою і дотримуючись деяким потрібним прийомом, то дзеркало виходить правильне, плоске і відбиває суспільство, або відбиває частину суспільства, ну, скажімо, місто наше, громадська думка нашого міста відбивається точно. А якщо дзеркало виходить криве, тому що "майстер", дуже такий, скажімо м'яко, або не вправний, або спеціально зробив криве дзеркало, щоб вийшло відображення таке, яке потрібно, отже, вийде і відповідне відображення. Ось...

С. Ф.: Я так розумію, що ми сьогодні наведемо приклади таких опитувань.

М. К.: Так, на жаль...

С. Ф.: Щоб не говорити витіювато «...ось, питання, які публікуються сьогодні у засобах масової інформації»... Давайте говорити про конкретний вид опитування, яке в останні кілька тижнів досить помітне було не лише у засобах масової інформації, але і на вулицях міста... Так званий праймеріз. Що взагалі це з початку таке, і наскільки можна довіряти тим результатам, які з'явилися в пресі.

М. К.: Ну, те, що називається, те, що відбувалося, ось буквально минулої суботи-неділі на вулицях Одеси, причому далеко не на всіх вулицях Одеси, а тільки на тих, які, так би мовити, видні, ну, ось, на Дерибасівській, у центрі міста, значить, ну, що я вам скажу. – Це від початку і до кінця це була просто вистава. Вистава дуже погана. Я б сказав, - підла. Я не соромлюся цього слова. Я не соромлюся своїх емоцій. Тому що, ну, я виписав що таке "підла справа" по Далю. Це "безчесне, і свідомо аморальне". Людина може помилятися. Ненароком. Ненавмисно. Це одне. Але коли люди намагаються "надуть", по-перше, місто, по-друге, надуть свого замовника.

С. Ф.: Навіть так!

М. К.: Так! Я вважаю, що це підла, аморальна, ну по всіх лініях справа. ... і, звичайно ж, це зачепило мене як соціолога. ... мене обурило, що люди спекулюють на загалом поважному для мене слові "соціологія", "соціологічні дослідження". Знаєте, я вже чув, були такі... щось

подібне до цього праймеріз, ... і в дев'яносто дев'ятому році, в епоху, так би мовити, президентської кампанії, і ... зараз чув я про це, але якось пропускав повз своєї свідомості...

С. Ф.: Тобто це проводилося в місті у нас не одеськими соціологами ?.. ось зараз ... те, що було ?..

М. К.: Зараз, я вважаю, судячи з непрямих ознак, це, по-перше, не соціологами проводилося. І по-друге, не одеськими працівниками. ...це, швидше за все, десант із Росії. Так званих піарників... Тобто людей, які спеціалізуються на, скажімо так, пропагандистсько-маніпулятивній роботі,.. які намагаються використовувати свої знання психології людей для того, щоб зробити те, що начебто потрібно їх замовнику. Але, знову ж таки, є піарники та є піарники. Є піарники спеціалісти... які працюють нормально,... дотримуючись, що дуже важливо у будь-якій справі... етичні норми. ... існує кодекс працівників піару, американський кодекс. Навіть у книжці, яка присвячена піару, біблії, так би мовити піарників, там є такий розділ, називається він "Основи". У цих основах одна з... найбільших за обсягом розділів саме "Етика працівника паблік рілейшнз". Етика. І там наводиться на двох сторінках... Кодекс Американської асоціації цих піарників. На чільне місце поставлена чесність. Чесність перед публікою, чесність перед замовником та чесність перед своїми колегами.

Це номер один. Тому що якщо немає чесності, якщо немає внутрішнього ось цього якогось стрижня, то будь-яка справа перетворюється на профанацію,.. виходить у результаті ось те саме криве дзеркало, про яке я говорив.

С. Ф.: Це залежить від держави, в якій проводиться ці..?

М. К.: Ні, в жодному разі. Це не залежить ні від держави,... ні...

С. Ф.: Ну чому ж. Якщо ми говоримо, що в нас довгі роки зневажалися всякі моральні підвалини, можливо сьогодні і соціологам... якщо всім можна, чого нам не можна прималювати чогось...

М. К.: Ну, по-перше, це не так, бо професійні соціологи України об'єднані у так звану Соціологічну асоціацію України, яка саме й виробила... теж свій... Кодекс етики. Там ці питання поставлені, знову ж таки, на найголовніші місця... Бо якщо людина безчесна, то як можна їй вірити? Як можна вірити результатам досліджень, проведених безчесними людьми? Як можна вірити результатам роботи, яка робиться нечесними людьми? Ну, не можна ж. Ну це зрозуміло.

Ось у мене в руках (бере до рук листівку помаранчевого кольору)... Чому я так обурився... Я зіткнувся з цим... Я йшов додому...

С. Ф.: ... То ви не з чуток? Ви стали безпосереднім учасником цього?

М. К.: ... я погодився на ваше запрошення, тому що мене обурило все це дійство, скажімо так.

Почнемо з того, що тут не просто спроба надути, а спроба маніпулювати. Починаючи з заголовка (демонструючи листівку) "ПрайМЕРіз"... це спроба навіяти тим, хто... читатиме результати цих досліджень, нібито досліджень... що людина, яка замовила цю роботу, вона гідна не тільки тієї посади, на яку він насправді претендує, ... цю людину дуже легко вирахувати. Я не говоритиму, хто це. Це не має значення ... у цьому випадку. Це просто

приклад того, як робиться нібито соціологічне дослідження, наводяться якісь рейтинги, які висмоктані з пальця.

С. Ф.: А чому в таких речах, Михайле Борисовичу, наперед виключаються ті люди, які вже реєструються бути мером?

М. К.: Ну, зараз важко сказати... Справа ось у чому. Якщо ми знаємо...

С. Ф.: Це така спеціальна технологія? Чи ні?

М. К.: Це спеціальна технологія, і я зараз про це скажу. Але річ у тому, що зараз важко просто дізнатися, мабуть, навіть фахівцям, хто насправді, крім двох, уже відомих, скажімо, персонажів, хоче балотуватися, хоче поборотися за крісло мера... те, що Руслан Борисович Боделан та Едуард Йосипович Гурвіц збираються – це відомо. Решта – поки список невідомий. Список не пред'явлено, але його буде пред'явлено десь на початку березня. Тож тут можливі припущення... І це можна робити. Але увімкніть тих, хто точно за це боротиметься. Не включили. ... Тобто свідомо виключили тих, хто ...є реальними кандидатами, реальними претендентами. Для чого? Щоб отримати ті результати, які потрібні. Для того, щоб ці результати не вселяли особливої такої недовіри. ... є таке поняття у соціології – репрезентативність. Це здатність маленької моделі... - 400-500 чоловік, скажімо, опитати одеситів, і ми отримуємо можливість - якщо правильно відібрати цих одеситів і поставити правильно питання, грамотно, то ми можемо отримати...

С. Ф.: Зараз, я перепрошую, нас зараз одесити не зрозуміють, – скажуть: що означає “правильно відібрати”? Це якихось спеціальних людей відбирати?

М. К.: Ні, в жодному разі. ... Закон номер нуль ... при відборі у вибірку сукупність (так це називається) полягає у наступному. Кожному, будь-якому одеситу має бути надана процесом відбору рівна можливість потрапити у вибірку. Кожен із нас повинен мати таку можливість. Так повинна бути розроблена ця процедура відбору, щоб це правило дотримувалося стовідсотково. Якщо воно дотримується, - сама вибірка сукупність виходить зменшеною, але достовірною моделлю. Плюс-мінус певна похибка, але це неминуче в нашій справі.

Але навіть не це найголовніше. Найголовніше те, щоб були представлені в інструменті, тобто в анкеті ... всі найімовірніші... точки зору, які існують у суспільстві. ...У нас існує якийсь прошарок людей, який хоче... на цих виборах обрати Боделана? Існує. – Дайте їм можливість відповісти – “Так, я вибираю Боделана”. Чи існують прихильники Едуарда Йосиповича? Так, є. Дайте їм можливість теж поставити відповідну пташку.

Цього зараз зроблено не було. Тобто громадську думку, ... Одесу ... поклали в так зване прокрустове ложе. Був такий персонаж у давньогрецькій міфології. Який мандрівників ловив, “запрошував” себе. У нього було спеціальне ложе певної довжини. У кого ноги довші, він їх відрубав, хто був коротшим, тих він розтягував. Зрозуміло, що таке прокрустове ложе, якщо воно є, в інструменті.

С. Ф.: Тут відрубані голова та ноги...

М. К.: (продовжуючи) все відрубано, і здоровий глузд теж... Якщо таке спотворення від самого початку задається, ми свідомо не отримаємо правильну інформацію. Свідомо. Ми отримаємо ту, яку хоче замовник. Але замовника теж піарники дурять. Вони йому пояснили, що якщо він отримає високий рейтинг, він ніби переманить людей на свій бік.

Він отримає більше голосів на виборах. ... Це спроба використати так званий ефект "фургону з оркестром". Є такий термін у американській соціології. Припускає цей ефект таке. Якщо публікуються рейтинги, якщо у когось рейтинг високий, то люди, оскільки вони не люблять перебувати в таборі програвших, то більшість людей ... вагаються, ... і навіть не вагаються, переходять до цього кандидата. Тобто публікація високих рейтингів нібито збільшує у результаті шанси на перемогу на виборах.

С. Ф.: Тобто це якось опосередковано впливає на...

М. К.: Так, так, так. Я маю сказати, що метри соціології, я маю на увазі американську, та й наш досвід вказують, що такого ефекту не існує. Цей ефект існує лише серед певної групи людей. Ця група людей називається "політики".

С. Ф.: То вони, виходить, публікують рейтинги самі для себе?! Якщо вони впливають лише на них?

М. К.: Ні, вони щиро переконані існування цього ефекту. Щиро переконані, бо цей ефект для них дієвий. Дійсно, ... чинний політик, він не прагне, і це показали дослідження, ... опинитися в опозиції... Якщо він довго перебуватиме в опозиції, він рано чи пізно піде із взагалі з команди. Це... такий кар'єрний механізм. Він працює і справді існує серед політиків. Цей психологічний механізм характерний для політиків, але не для рядових виборців. Пересічний виборець, коли він обирає цього чи того, цю партію чи ту партію, він керується набагато складнішим комплексом мотивів. Стимулів у нього певна система діє ціла. Це не так просто.

...

С. Ф.: Зараз, упродовж нашої розмови, мені хотілося б, Михайле Борисовичу, ... щоб ми спробували поставити всі крапки над "і". Яким же рейтингам все-таки можна довіряти? І як визначити, чи це той рейтинг, якому можна довіряти, чи ні?

М. К.: По-перше, я повторюся, можна довіряти тим рейтингам, які отримані внаслідок грамотної, професійної роботи відповідальних фірм, відповідальних соціологічних колективів. В принципі, можна з упевненістю до 95% судити про це за деякими дуже простими ознаками. Ці, до речі, ознаки позначені вже офіційно, вже узаконені у нашому Законі України про вибори народних депутатів... є така стаття... пункт... Між іншим, далеко не всі засоби масової інформації виконують цей пункт.

С. Ф.: Можливо, вони не зовсім ознайомлені?

М. К.: Повинні б, у принципі... Звучать ці вимоги так: ... засоби масової інформації у разі опублікування результатів опитувань громадської думки, пов'язаної з виборами депутатів, зобов'язані ... позначити організацію, яка проводила опитування, час його проведення, тобто дату проведення (це важливо), кількість опитаних, метод збору інформації, ... точні формулювання питань, які наводилися, які використовувалися під час самого опитування... статистичну оцінку можливої помилки.

Мається на увазі фактичну* похибку.

---

* * Примітка 2010 р.: Вісім років тому вимоги законодавства були неправильно витлумачені мною. Формально кажучи, воно вимагало і вимагає до цього дня вказувати саме можливу величину помилки (априорно розраховується за формулами теорії математичної статистики), а не її фактичну величину. Справа в тому, що з самого початку роботи "Пульсу" ми, навпаки, звикли розраховувати та наводити у своїх звітах, інформаційно-аналітичних довідках та публікаціях фактичну величину похибки дослідження (за т. зв. контрольними характеристиками), а не теоретично можливу.

Не ту, яка може бути теоретично розрахована, знаючи обсяг вибірки, а фактичну. Існують методи розрахунку цієї помилки, цієї похибки, яка реально виходить. Тому що при тому самому обсязі вибірки сьогодні може вийти така помилка вибірки, а завтра інша.

Для чого важливо знати, для чого важливо, щоб це публікувалося? Почну з кінця. Бо коли соціолог пише, що помилка вибірки така, він же не просто так пише. Він пише для того, щоб замовник та публіка знали, що якщо у якогось кандидата рейтинг, скажімо, п'ятнадцять відсотків, а помилка чи похибка вибірки фактична плюс-мінус три відсотки, то це означає, що реально...

С. Ф.: у нього або дванадцять, або вісімнадцять.

М. К.: у нього [рейтинг] ось у цьому діапазоні лежить. І цілком можливо, що людина, яка має рейтинг у дванадцять відсотків, ... по суті той самий рейтинг має. Тож це дуже важливий показник. Це перше.

По-друге. Ну, про те, що важливо точно наводити питання, яке використовувалося, це зрозуміло. Ось я наводив раніше приклад, як неправильно сформульоване питання може вплинути (і суттєво) на результати. Сам Геллап, ... метр з метрів, він каже, що при масових опитуваннях ... ніщо не є настільки важким і таким важливим, як вибір та формулювання питань. Тому дуже важливо, щоб люди розуміли – що насправді запитували у респондентів .... Тобто у людей, які відповідають на запитання. Далеко не завжди ... це правило дотримується. А просто вже наводять аналітичні висновки, аналітичні резюме питання. Це не правильно.

С. Ф.: Останнім часом рейтинги звучать саме таким чином: "Якби мера обирали цієї неділі, то ми б проголосували ось так".

М. К.: Якщо ... як ставилося питання, так і публікується, ... це правильно. Якщо ж задається питання "За кого ви проголосували б найближчої неділі?", а пишеться, публікується що "рейтинг... Боделана такий-то, рейтинг Костусева такий-то", то ось це вже неправильно. Потрібно при цих рейтингах ... публікувати – як же ставилося саме питання. І набір варіантів теж, відповідно, так, як пропонувався респондентам.

Метод збирання інформації. ... Цим також часто зловживають. Не називають точно – що за метод використовувався. Одна річ – опитування на вулицях. До речі, опитування на вулицях (ми теж ним широко користуємося), якщо його грамотно організувати, правильно, за всіма правилами науки, – це дуже складно, до речі, складніше, ніж опитування по телефону чи вдома. ... Я не буду зараз вдаватися в техніку...

С. Ф.: А як без цього визначити, це те опитування, яке проводите ви як професіонали, чи це знову якась шарашкіна контора?

М. К.: По-перше, на відміну від шарашкіної контори, яка організувала ось це (знов демонструється помаранчевого кольору листівка "ПрайМеріз") опитування, ... у наших анкетах завжди зверху пишеться... "Соціологічний інформаційно-дослідницький центр "Пульс", адреса така-то, телефон такий-то. За бажання – буває, що нам дзвонять, до речі, перевіряють, таки ми це опитували чи просто якісь самозванці. По-друге, в публікації всі ці речі дотримуються, – вимоги закону, закон по суті повторює ті вимоги, які виробили професійні соціологи, ті вимоги до публікацій результатів соціологічних досліджень, які ми виробили. Це з нашого подання їх включили до закону. І правильно, бо інакше ні публіка, ні колеги ніхто не може перевірити, наскільки достовірною є та інформація, яка вийшла.

Оскільки в реальному житті розумніше приймати рішення, з огляду на розрахунки саме фактичної похибки.

І ще одна обставина. Будь-який бажаний – і замовник, і будь-хто, з, скажімо, політичної партії, ... може прийти і перевірити наші, так звані польові документи. Ми зберігаємо щонайменше рік анкети, ми зберігаємо щонайменше рік інформацію. якою нас можна піти і перевірити, опитували ми цих людей, не опитували. Чи так ми їх опитали, чи так ми перенесли інформацію на комп'ютер, чи так ми обрахували. Тобто справжній соціолог не боїться перевірки.

Спробуйте перевірити цих людей (демонструється помаранчевого кольору листівка "ПрайМері"). Я гарантую повністю, що їх перевірити нереально. Тому що це просто якийсь фантом. Ось він був, і ось його вже немає. І я впевнений, що результати, які опубліковані ...висмоктані з пальця. Це просто був привід виставити на два дні дівчаток та хлопчиків... До речі, до них у мене жодних претензій. Діти отримали можливість заробити. Вони, мабуть, навіть не підозрювали, що вони вплуталися у брудну справу. Їх запросили, вони заробили, якісь невеликі гроші і все... До них, як до виконавців, жодних претензій немає. У мене претензії до ось цих ось, очевидно заїжджих, піарників. Претензії, бо, повторюю, вони спробували... обдурити одеситів...

...

М. К.: До речі... ось я сказав, що не існує... "фургона з оркестром". Ви знаєте, соціологам було б дуже вигідно, якби він існував. Т. е. ми виготовляємо рейтинги, ці рейтинги впливають на процес, ну, природно, що в нас було б більше...

С. Ф.: Отже, ви найбільш впливова сила в цій державі! Звичайно, звичайно, з вами зважають.

М. К.: ...ми впливові люди, шановні люди, нам було б більше замовлень, більше платили тощо. Насправді немає цього, немає цього. Ось той самий Геллап писав, що він працював, його Інститут Геллапа працював уже десятиліття, десятиліття, але ніколи він не спостерігав впливу цього. Я не схильний йому не довіряти. Повторюю. – Це на нашу користь би в принципі було б. ...

Ось такі ознаки дуже прості: якщо фірма відповідальна, і це з якихось...

С. Ф.: Тобто будь-який з людей, до яких підходять на вулиці, або ж телефонують і запитують, просять взяти участь в опитуванні, він повинен, він має право поцікавитися - хто проводить це опитування

М. К.: Звісно. По-перше, у нас просто це на анкеті... Ось у нас буквально завтра розпочинається вуличне опитування. На анкеті зверху пишеться і з одного й іншого боку, що є такий Соціологічний центр, наш телефон, наша адреса. Будь-хто може зателефонувати, перевірити. Наші люди мають такий, ну, бейджик це називається, таке... посвідчення, з печаткою... Там також зазначено, що це наш інтерв'юер. Тобто це не якісь аноніми... Ми вже понад десять років, дванадцять років працюємо в Одесі. І частково тому нам страшенно прикро, коли приїжджають якісь... халтурники і ліквідують ту не дуже велику довіру, яка існує стосовно нас.